



Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 6, Sayı 1 (Mart 2009), ss. 81-90

DOI: 10.1501/MTAD.6.2009.1.8

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Edebiyat-Toplum İlişkisi: Lâmekânî'nin Bir Gazeline Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu

Halil İbrahim Tuğluk

Adıyaman Üniversitesi (Adıyaman)

ÖZET

17. yüzyılda yaşamış olan Lâmekânî Hüseyin, Osmanlı Devletinin bu yüzyıldaki keskin değişimlerine şahit olmuştur. Bayramî Melamî olan Lâmekânî tasavvufî konularda eserler kaleme almış, incelenen gazelinde; toplumdaki değişimleri, aile bireyleri arasındaki ilişkilerde meydana gelen yozlaşmaları ve bilim adamlarına verilen değerin azalması gibi toplumsal konular üzerinde durmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Lâmekânî Hüseyin, 17. Yüzyıl Osmanlı toplumu, gazel, aile, toplum, değişim

ABSTRACT

Lâmekânî Hüseyin, a mystic poet who had lived in Ottoman Empire in 17th century and witnessed within Empire acute social changes in this century. Written out his works on sufi matters, his lyrics that we examined, Lâmekânî focuses largely on the degeneration that occurs in society especially due to the relationship between the family members and decrease of respect and authority to the scientists.

KEY WORDS

Lâmekânî Hüseyin, Ottoman society in 17th Century, Gazel, Ottoman Sufi poets.

1. Giriş

Tanzimat'tan bu yana, Eski Türk şiirinin en çok eleştirilen yönlerinden biri, onun toplumu/toplumsal sorunları dile getirmediği, toplumdan kopuk bir edebiyat olduğudur.

Şairlerin, Osmanlı yönetimini/yöneticilerini ya da toplumda cereyan eden olumsuzlukları eleştirmemeleri merkeze alınarak klâsik şiirin toplumla olan ilişkisi

konusunda zihinlerde tereddütler oluşturulmaktadır. Ancak yukarıda zikredilen alanlarda birtakım sıkıntılar, insanların maşerî vicdanında rahatsızlıklar uyandırdığında ya da toplum sathına yayılacak derecede zemin bulduklarında, şairler dönemin estetik anlayışı içinde bu konuları şiire taşımışlardır. Son yıllarda Divan şiirinin toplumsal yönünü ortaya koymak için birçok çalışma yapılmıştır (Küçük 1989: 153-166; Şentürk 1993: 619-626, Aylar: 1995, Dilçin 1999; Şardağ 1999: 187-189; Sefercioğlu 2002: Şen: 2002; Tökel 2004: 152-182; Doğan 2005). Bu çalışmalarda Divan şairinin, şiirinin malzemesini toplumdaki, onun maddî ve manevî her türlü yaşamından aldığı ortaya konulmuştur.

Osmanlı devletinde özellikle 17. yüzyılda hemen hemen her alanda eskiye göre birtakım olumsuzluklar, gerilemeler yaşanırken ilim adamları, şairler mevcut durumu tespit eden, eleştiren ve bunlara bazı çözüm önerileri sunan tarihî/edebî eserler ortaya koymuşlardır (Danışman 1997).

Tasavvuf edebiyatında ise şiir, bir amaç olmaktan çok insanları eğitmenin bir aracı olarak görüldüğü ve eleştirinin tasavvufun ruhuna çok uygun bir davranış olmadığı düşünüldüğü için mutasavvıf şairlerde sosyal eleştirinin şiirin asıl malzemesi ve hedefi olması beklenemezdi; fakat “ister dinsel, ister felsefi, ister toplumsal olsun bir şairin bel bağladığı öğretiyi yaymak istemesine sık sık rastlanır. Bununla okurlarını belirli bir tutumu benimsemeye ya da eyleme katılmaya zorlamak, bir töre dersi vermek, dahası bilgi aktarmak amacını güder. Şairin işi içinde yaşadığı, kendisinin de bir parçası olduğu kültürü dile getirmek ve eleştirmektir.” (Eliot 2003: 315)

Tasavvuf şiirinde toplumun ele alınması daha çok bir durum tespiti şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Zira, bir bakışa göre “Sûfi bir şaire, dinî örüntülerle, bir saray şairine ise sosyopolitik örüntülerle yaklaşmak daha yerinde olur belki, ama sufi de toplumda yaşar, onun temel insanî ihtiyaç ve duyguları vardır, öte yandan saray şairi de belirli dinsel öncülleri kabul eden bir toplumda yaşar. Ayrıca, başarılı şiir, şairi yansıttığı için değil, hem şairin hem de okur kitlesinin paylaştığı anlam örüntülerini yansıttığı için bir okur kitlesi bulur ve kalıcılık kazanır” (Andrews 2000: 135). Bu bakımdan Türk Tasavvuf şiiri metinlerinin bu açıdan da incelenmesi gerekmektedir. Mutasavvıf şairlerin önde gelenlerinden Yunus Emre’in Divanı’nda yukarıda ortaya konulan fikri destekleyecek örnekler vardır:

Yunus Divanı’nda;

İşidün iy ulular âhır zaman olısar

Sağ Müslümân seyrekdür ol da gümân olısar

ve

Müselmanlar zamâne yatlu oldu

Helâl yenmez harâm kıymetlü oldı

matlalarıyla başlayan gazellerinde, beylerin zulümleri, ahlakî yozlaşmalar, hoca-öğrenci ilişkilerinde saygının ortadan kalkması gibi bazı davranışlar eleştirilmektedir (Gölpınarlı 1992: 186-187; Tatçı 2005: 73-74, 373). Burada kötülüğün iyilik tarafından yerilmesi anlayışı ön plâna çıkmaktadır (Gölpınarlı 1992: 186).

Tasavvuf çevrelerinin sosyal eleştiri anlayışlarının ve bunu dile getiriş üsluplarının farklı olabileceği unutulmamalıdır. Bu anlamda özellikle Bayramî Melâmî şairler özel bir çalışma konusu olarak ele alınmalıdır. Lâmekânî de bu çerçevede sosyal eleştiri yapan bir 17. yüzyıl Bayramî Melâmî şairdir.

2. Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufi Yönü

16. yy. sonu ile 17. yy.'ın ilk yarısında yaşamış olan Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Aslen Peşteli¹ olan Lâmekânî Hüseyin, hayatının belli bir döneminden sonra İstanbul'a gelip yerleşmiş ve burada eğitimini tamamlamıştır.

Eserleri incelendiğinde Lâmekânî'nin iyi bir eğitim aldığı görülür. Divan'ı, *Esrâr-nâme* tercümesi (Tuğluk 2008) *Vahdetnâme* adlı tasavvufi risalesi (Kemikli 1997) mektuplarında işlediği konular ve bu konular ile ilgili yorumları onun ilimdeki derinliğini gösterir.

Lâmekânî, 21 Rebîü'l-evvel 1625 (21 Haziran 1625) tarihinde pazar günü vefat etmiştir. Mezarı, Cerrah Paşa Tıp Fakültesi alanı içinde, Şâh Sultân Camii hazîresindedir. Mezar taşının üzerinde yeni harflerle sonradan yazılmış olan; "Hüseyin Lâmekânî, ö. 1625" ibaresi bulunmaktadır.

Lâmekânî Hüseyin Efendi, ikinci devre Melâmîliği olarak adlandırılan Bayramî-Melâmî tarikatına mensuptur. Hacı Bayram Veli'den sonra Emir Ömer Sikkinî (880/1475-1476) (Gölpınarlı 1992: 42) etrafında toplanan Bayramî Melâmîleri, siyasî ve dinî otoriteyle çoğunlukla uyumsuz, faaliyetlerini ortama göre gizli ya da açık icra etmişlerdir. Birçok tarikat büyüğü de idam edilmiştir. (Öngören 1996: 123-140, Ocak 1997: 93-110, 2003: 268-357) Bayramîlik, 1561'den sonra, idam edilen Bayramî şeyhlerinden Hamza Bali'nin adına istinaden Hamzavîlik adıyla anılmıştır. (Ocak 2003: 290-304)

Bayramî Melâmîlerinin Osmanlı yönetimi ile yaşadıkları olumsuz bazı durumlara karşın, Lâmekânî Hüseyin Efendi, devlet yönetimi ile iyi ilişkiler kurmuş, hatta sadrazam Ferhad Paşa gibi devlet erkânından önemli müritleri olmuştur (Gölpınarlı 1992: 81). Aslında Lâmekânî'nin Divan'ı incelendiğinde onun Bayramî Melâmîlerinin idamına sebep olan düşüncelerden uzak olduğu görülecektir (Tuğluk 2000: 30). Lâmekânî'nin mürşidi, Pîr Hasan Kabâdûz'dur (Gölpınarlı 1992: 78-79). Şair,

¹ Peşte, bugün Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin doğu yakasında şehrin üçte ikisini oluşturan kısmının adıdır. Şehrin diğer bölümü Budin'den Tuna nehri ile ayrılır.

pirini zamanın kutbu olarak görür (Tuğluk 2000: 17).

Lâmekânî, devrinde sevilip sayılmış bir şeyhtir. Devletin yüksek kademesindeki insanlardan, halktan ve okumuş insanlardan birçok müridi olmuştur. Bunlar içerisinde en meşhuru, Oğlan Şeyh İbrahim Efendi'dir. Diğer müritleri; İran serdarı Ferhât Paşa (ö. M.1595), Hüsâmî (ö. M.1648), Hâdî (ö. ?), Ahmed Rumî (ö. ?), Va'dî (ö. ?), Hakîkî Bey'dir (ö.?) (Gölpınarlı 1992: 80-113).

3. Gazel İncelemesi

Tasavvuf çevrelerinde özde birbirine benzer, ancak tarikatın; âdâb, ezkâr ve düşüncelerini anlatma açısından birbirinden farklı edebî yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Tasavvuf üst kimliğinde her biri birer edebî okul teşekkül ettirmiştir. Bu edebî okullardan biri de Melâmî edebiyatıdır.

Gölpınarlı, Melâmî edebiyatını müstakil bir edebiyat olarak değerlendirirken şu görüşlere yer verir:

"Melâmî edebiyatı'nın da kendisine has husûsiyetleri vardır. Müfrit vahdetçi olan Melâmîlerin yazılarında Ali ve Ehl-i beyt muhabbeti olmakla beraber "Teberrîye" tesâdüf edilmez. Melâmet neşvesini hâiz olmakla beraber istihzânın şemmesi yoktur. Vahdetin en bariz tezâhürleri, tasavvufun en derin ve muğlak telakkîleri, bilhassa "kutb"a mütâbât ve İnsân-ı Kâmil'i takdîs; Melâmî şiirinin hemen hemen mevzûunu teşkil eder. Bu suretle bu edebiyatı ne Bektâşî ve Hurûfî edebiyatlarına, ne de zühdî-tasavvufî edebiyata idhâle imkân yoktur; müstakil bir edebiyattır." (Gölpınarlı 1933: 37)

Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin şiirlerini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Çünkü Bayramî-Melâmî şairlerden Lâmekânî'nin şiirleri yukarıdaki değerlendirmeye tamamen uygundur. Lâmekânî, şiirlerinin tamamında *Vahdet-i Viücûd* anlayışını, Pîr'e olan bağlılığın önemini anlatır. Lâmekânî, bu konuları işlerken ehl-i sünnet düşüncesinin dışına çıkmaz. Dört halifeye olan bağlılığı aynı derecededir. Lâmekânî'nin dinî-tasavvufî düşüncelerini dile getirdiği eserlerden biri de *Divan*'ıdır (İliç 1999, Tuğluk 2000). Divan, dinî-tasavvufî bilgiler ve öğütler içermektedir.

Lâmekânî, Divanı'ndaki bir gazelinde içinde yaşadığı "toplumu" ele alır. Toplumda meydana gelen bozulmaları; özellikle aile kurumunda ortadan kalkan saygı ve sevgiyi, ilim erbâbına verilen değerini azalışını anlattığı şiir, Lâmekânî'nin yazdığı şiirlerden, hatta eserlerden farklıdır. (Tuğluk 2000: 196-197)

Gazel, şairin yaşadığı döneme ışık tutması ve mutasavvıf bir şair tarafından kaleme alınması açısından önemlidir. Bundan yola çıkarak, klâsik şairlerin yanında mutasavvıf şairlerin divanlarındaki toplumsal unsurların da ortaya konması sosyal hayatla edebiyat arasındaki ilişkiyi farklı boyutlarıyla ortaya koyacaktır.

Görürem redifli gazel, Lâmekânî Divanı Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi 3049 no'lu

nüshada 98a-98b varaklarına kayıtlıdır. Yedi beyitten oluşan gazel *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır.

Gazel, şekil itibarıyla manzum bir kompozisyonu andırmaktadır. Birinci beyitte, şair konuya genel bir giriş yapmaktadır. Gazelin genel muhtevası çatışmadır. Bu açıdan birinci beyitte kullanılan 'kavga' (*gavga*) kelimesi gazele hâkim olan çatışmayı ifade eder.

İkinci beyitten altıncı beyte kadar toplumun farklı kesimlerinde yaşanan toplumsal çatışmalar, aksaklıklar somut olarak dile getirilmiştir. Bu beyitlerde hep olumsuz tablolar çizilmektedir. Böylece hem var olan durumdan duyulan rahatsızlık belirtilmekte, hem de dolaylı olarak eski ile yeni arasında bir mukayese yapılmıştır.

Şair, son beyitte, kurtuluş reçetesini sunmaktadır. Bu reçete şairin nasihatlarında saklıdır. Aslında gazelde açıkça sunulan bir reçete de yoktur. Daha çok bir durum tespiti vardır. Ancak nasihat boyutu, olumsuzluğun dile getirilmesi, toplumun içine düştüğü vahim durumun göze gösterilmesi yoluyla ifade edilmiştir.

Klâsik şairler sosyal içerikli redifleri kullanmışlardır (Kurnaz 1997). Lâmekânî de, *görürem* redifine toplumsal bir eleştiri anlamını yüklemiştir. *Görürem* redifi, birinci derecede bir durum tespiti anlamını karşılar ve toplumu üçüncü bir şahıs olarak gözlemleyen bir insanın izlenimlerini ifade eder. Redifin ikinci anlam düzlemi, eleştiridir. Şair, şahit olduğu toplumsal durumu hoş karşılamamaktadır.

Gör- fiili gazelde geniş zaman kipiyle çekimlenmiştir. Şairin şimdiki zamanda kendi şahit olduğu bir toplumu geniş zaman kipiyle anlatması, toplumdaki değişimin zamanla ortaya çıkması ve bu durumun devam ediyor olması anlamını da çağırır.

1 *Bu ne gavğâdur 'aceb devr-i kamerde görürem*

Cümle âfâkı dolu fitne vü şerde görürem

Bu, kamer devrinde gördüğüm ne acayip bir kavga'dır:

Bütün ufukları, kötülük ve fitne ile dolu görüyorum.

Bu beyit, şairin genel kompozisyonu içinde bir giriştir. Topluma hâkim olan olumsuz durum, beyitte genel ifadelerle anlatılmıştır.

Devr-i kamer yedi gezegenin son dönemidir. Bu devirde fitnelerin artacağına inanılır.² (Pala 1992: 141) Beyitteki kelimeler, hep bu kavramın etrafında toplanır:

² "Nebâtîlerden kalma bir itikade göre âlemin bir devir müddeti 49 bin sene imiş. Bu müddet yedi devre ayrılır; her devrenin ilk bin senesinde seb'a-i seyyâreden biri müstakilen, altı bin senede, diğer seyyârat ile müştereken âlemi idare edermiş. Birinci devrin ilk bin senesi Zühalden başlamış. Buna devr-i Âdem de derler. .. Eski şairler uzunluğu yedi bin sene tahmin edilen devr-i kamer yerine, ay başlarında hilal şeklinde görünmesini dikkate alarak her ay böyle

kavga, fitne, şer.

Toplumdaki bütün mücadeleler, *kavga* kelimesiyle karşılanmıştır. Toplumsallıktan bireyselleşmeye gidişi ifade etmek açısından *kavga* kelimesinin kullanılması önemlidir. Fitne ve kötülük başını almış, her tarafa yayılmıştır. Aslında fitne ve şer, insanlık tarihi boyunca her zaman vardır ve insanlar bunlardan şikâyet etmiştir. Fakat bunların yaygınlık kazanması zaman ve mekân boyutunda düşünüldüğünde farklılık gösterir. Beytin arka plânında geçmişle bir karşılaştırma anlamı vardır. *Devr-i kamer* de aslında bu karşılaştırma anlamını tam olarak yansıtır.

Şaşırtma ifade eden ‘*aceb*’ kelimesi aynı zamanda kavganın bir sıfatı olarak da düşünülebilir.

2 *Kızların ceng ü cidâl eylemedür mâder ile*

Hem zamân oğulların kâşî-ı pederde görürem

Kızlar anneleri ile çekişme hâindedir,

erkek çocukların da babalarına sürekli kastettiklerini (onlara sataştıklarını) görüyorum.”

İkinci beyitte genel toplumsal bozukluğun, toplumun temeli olan aileyi etkilediği, ailede huzurun kalmadığı anlatılmıştır. Kızlar anneleriyle mücadele hâindedir. Erkek çocuklar da sürekli babalarıyla kavga hâindedir. *kâşî*, burada ‘niyet’ anlamının yanında ‘dövme, öldürme’ anlamına da gelir. Beyitte saygının ortadan kalkmasının ötesinde aile ortamı çarpıcı bir tablo hâlinde bir savaş meydanı gibi resmedilmiştir.

3 *Rağmı yoğdur n ‘aceb kardaşının kardaşına*

Oğluna şefkat-i tâmü ne pederde görürem

Şaşılacak bir şeydir ki kardeşin kardeşine merhameti yoktur.

Babada, oğluna karşı olması gereken şefkati görmüyorum.

Aileyi oluşturan temel unsurlardan biri de kardeşlerdir. Kardeşlik duygusunun ve kardeşin kardeşe merhametinin kalmaması toplumsal yapıdaki bir negatif değişim ve dönüşümü de anlatır. Çünkü artık bireysellik ortaya çıkmıştır. Bireysellik olumsuzlanmıştır.

Çocukların, anne babalarına karşı gelmeleri her zaman görülebilecek bir hadise olmakla beraber, aile bağlarının daha kuvvetli olduğu Doğu toplumlarında, temel görevi aileyi ayakta tutmak, ailenin sürekliliğini sağlamak olan babanın, çocuğuna

değişmesine de *devr-i kamer* demişlerdir." Onay (1992: 123-124).

şefkatinin kalmaması şairin toplumsal değişimi oldukça realist ve keskin ifadelerle aktarmasına sebep olmuştur.

Şair, mevcut durum karşısındaki şaşkınlığını *n'aceb* kelimesiyle karşılamıştır. *N'aceb* anlam bakımından hem birinci mısraya hem de ikinci mısraya uymaktadır.

- 4 *Eblehânun şerbeti müşg ü gül-âb ü sükker*
Cümle dâna azuğın hün-ı ciğerde görürem
Cahillerin içeceği misk, gülsuyu, şeker iken,
bütün bilginlerin ağızını ciğer kanunda görüyorum.

Bozulmanın görüldüğü bir diğer sosyal tabaka medrese ehlidir. (Koçer 1974:12, Sağ 2003: 17). Şair âlimlerle ahmak insanların geçim standartlarını örnek vererek bu düşüncesini somut hâle getirmiştir. İlmin para etmediği, âlimin çok zor şartlarda geçimini sağladığı; bunun yanında ahmak insanların müferreh bir hayat yaşadığı ifade edilmiştir.

- 5 *'Arab atlar semer altında za'f ü mecrûh*
Ṭavk-ı zerrini kamu gerden-i ḥarda görürem
Arap atlar, semer altında zayıf ve yaralıdır,
altın tasmayı hep eşeklerin boynunda görüyorum.

Şeyhî'nin *Hâmâmesi'*ndeki ironiyi hatırlatan bir üslupla (Timurtaş 1981) kaleme alınan bu beyitte, değerli insanlara gereken kıymetin verilmediği, buna karşın hiç hak etmediği hâlde birtakım insanların mal, mevki sahibi oldukları ifade edilmiştir.

- 6 *Rişte-i peşşe-i gerdün-ı kazâ ile kader*
Gerden-i cümle-i erbâb-ı hünerde görürem
Sivrisinek gibi dönen feleğin (?) kaza ile kader ipini
hüner sahiplerinin boynuna doladığını görüyorum.

Dördüncü ve beşinci beyitlerin devamı olan bu beyitte yine hüner sahibi insanların çektiği sıkıntılar dile getirilmiştir.

- 7 *Lâmekân'un pendini dinle aḥî bil özüñi*
Bu pendün kıymetin dürr ü güherde görürem

Ey kardeş, Lâmekânî'nin nasihatini dinle, kendini bil;
bu nasihatı, mücevher değerinde görüyorum.

Gazelin son beytinde şair, nasihatlarının değerini hatırlatmakta ve bunların dinlenmesi gerektiğini belirtmektedir.

4. Sonuç

Lâmekânî'nin *Divanı*'ndan alarak incelediğimiz bu gazel, bir belge niteliğinde Osmanlı imparatorluğunun bir dönemine ışık tutmaktadır. Toplumunu saran fitne ve kötülükler, aile bireyleri arasında var olması gereken ilişkilerin tersine dönmesi, ilim adamlarının hak ettiği değeri görmemesi buna karşın cahillerin refah içinde yaşaması mutasavvıf bir şairin gözlemleriyle yansıtılmıştır. Şair, şiirinde kuru bir eleştiri tarzı yerine sanatlı, ironik bir üslup kullanmıştır.

Kaynaklar

- AHMED REFİK (1987) *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul*, (Haz. Abdullah Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ANDREWS Walter G. (2000) *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İletişim yayınları, İstanbul.
- AYLAR Selçuk (1995) *Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek*, *Dergâh*, Sayı 65, İstanbul.
- BİLKAN Ali Fuat (1998) *Nâbî Hikmet-Şair-Tarih*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BOLAT Ali (2003) *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- DEMİR Hiclal (2001) *Çağlarını Eleştiren Divan Şairleri: Hayretî, Hayâlî; Usûlî*, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DİLÇİN Cem (1999) *Türk Kültürünün Kaynağı Olarak Divan Şiiri*, *Türk Dili*, Sayı 571, 619-626, Ankara.
- ELIOT T.S. (1971) *Şiirin Toplumsal Görevi*, *Türk Dili*, Eleştiri Özel Sayısı, Çev. Nur DERİŞ Ankara.
- GÖLPINARLI Abdülbâkî (1992) *Melamîlik ve Melamîler*, Gri Yayınları, İstanbul.
- GÖLPINARLI Abdülbâkî (1977) *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp yayınları, İstanbul.
- GÖLPINARLI Abdülbâkî (1992) *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılâp yayınları, İstanbul.
- ILIC, Slobodan (1995) *Hüseyin Lâmekânî, Ein Osmanischer Dichter und Mystiker des 16. Jahrhunderts Sein Literarisches Werk*, Frankfurt.
- İNALCIK Halil (1990) *Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi*, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 11, 30-41, Çev. M. ÖZDEN, F. UNAN, Ankara.
- KÂTİP ÇELEBÎ (1993) *Mizânü'l-Hak Fî İhtiyâri'l-Ahak*, Haz. Orhan Şaik GÖKYAY, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul.
- KEMİKLİ Bilal (1997) *Hüseyin Lâmekânî'nin İnsân-ı Kâmil Görüşü: Risâle-i Vahdet-nâme, Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 26/3, Temmuz, 30-36.
- KOÇER Hasan Ali (1980) *Eğitim Tarihi 1*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi yayınları, No: 89. Ankara.

- KOÇI BEY (1997) *Risâle*, Haz. Rüsûhî DANİŞMEND, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KORTANTAMER Tunca (1993) 17. Yüzyıl Şairi Atâyî'nin Hamsesi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Görüntüsü, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler 1*, 89-150, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KURNAZ Cemal (1995) Divan Şiirinde Belge Redifler, *Yedi İklim*, X/67 (Ekim), 65-68.
- KÜÇÜK Sabahattin (1988) Bakî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri, *VI. Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, 19-23 Eylül, İstanbul.
- LÂMEKÂNÎ HÜSEYİN, *Divan*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphânesi, nr. 3049.
- MAYER Georg Hans (1980) İctimai Tarih Açısından Osmanlı Devleti'nde Ulemâ-Meşâyih Münasebetleri, Çev. Hüseyin ZAMANTILI, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl 9, Sayı 4, Ekim, 48-68.
- MENGİ Mine (2000) Gerileme Devrini Belgeleyen Bir Edebî Eser: Nâbî'nin Hayriyye'si, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- OCAK Ahmet Yaşar (2003) *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15-17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- OCAK Ahmet Yaşar (1997) XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Bayrami (Hamzavi) Melamileri ve Osmanlı Yönetimi, *Belleten* 230, 93-110.
- ONAY Ahmet Talat (1992) *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz. Cemal KURNAZ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- ORTAYLI İber (2001) *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan yayıncılık, İstanbul.
- ÖBEK Ali İhsan (1993) *Divan Şiirinde Sosyal Konulu Rübailer*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- ÖZKAN Ömer (2007) *Divan Şiirinin Penceresinden Sosyal Hayat*, Kitapevi yayınları, İstanbul.
- PALA, İskender (1995) *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAĞ Vahap (2003) Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, Mayıs, 11-25.
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla (1993) Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler I, *Türk Dili*, Sayı 495, Mart, 174-188.
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla (1993) Osmanlı Şairlerinin Gözlemciliği ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair, *Dergâh*, Sayı 41, Temmuz.
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla (1993) Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler II, *Türk Dili*, Sayı 500, Ağustos, 211-223.
- TEKELİ İlhan (1980) *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar*, TMMOB Mimarlar Odası yayınları, Ankara.
- TİMURTAŞ Faruk K. (1981) *Şeyhi'nin Harnâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TUĞLUK İbrahim Halil (2001) *Lâmekânî Şeyh Hüseyin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1984) *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- YENİTERZİ Emine (2000) Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki, Sosyal, Ahlâkî ve İktisâdî Çözümlerin Akisleri, *Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Uluslararası Kongresi, Bildiriler*, Haz. Alâaddin AKÖZ, Bayram ÜREKLİ, Ruhi ÖZCAN, 361-377, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Halil İbrahim Tuğluk

Yrd.Doę.Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesidir.

Adres: Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Altınşehir Mah. Atatürk Bulvarı, No: 1, 02040 ADIYAMAN

E-posta: itugluk@adiyaman.edu.tr

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 22 Temmuz 2008

Kabul edildiğı tarih: 7 Mart 2009

E-yayın tarihi: 13 Nisan 2009

Çıktı sayfa sayısı: 10

Kaynak sayısı: 39